ORGAAN

VAN DE

NEDERL.-INDISCHE

OFFICIERSVEREENIGING

OVERDRUK N. I. O. V.

[Januari 1935; No. 1]

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT
4083 8678

[illegible]

[illegible] van den Volkenbond [illegible] Noord-China had [illegible].

[illegible]

[illegible] Engeland en Frankrijk [illegible] door Engeland als gevolg van [illegible].

Den 4en September arriveerde de commissie, welke onder leiding van Lord [illegible] staat, te Tokio.

Het bezoek van de delegatie gaf aanleiding tot [illegible] in China. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

De Philippijnen.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] de Philippijnen [illegible]

[illegible]

BIBLIOTHEEK VAN HET
HISTORISCH GENOOTSCHAP
GEVESTIGD TE UTRECHT

H.G. Pr. 4°. 1935. I, 3.

HET ATJEH-PROBLEEM VAN 1890 — 1900.

De stimulans van Van Heutsz en Snouck Hurgronje.

door

Dr. J. M. SOMER,

Kapitein der Infanterie.

Een nauwkeurige analyse der van 1873—1889 gevolgde militair-politieke stelsels in den Atjeh-oorlog leert, dat van een vaste lijn inzake het optreden tegen den vijand geen sprake was.

De elkander snel opvolgende Gouverneurs-Generaal, Ministers van Koloniën en Gouverneurs van Atjeh en Onderhoorigheden, die bovendien onderling nog vele geschilpunten omtrent den te volgen koers hadden op te lossen, brachten telkens nieuwe of gewijzigde systemen in het geding, waardoor de oplossing van het brandende vraagstuk: het aantasten van den vijand in Centraal-Atjeh, niet alleen werd vertraagd, doch onmogelijk gemaakt. Ter illustratie moge dienen, dat in de boven genoemde eerste zestien jaren van den Atjeh-oorlog dertien Ministers van Koloniën, vijf Gouverneurs-Generaal en negen Civiel- en Militaire Gouverneurs hun stemmen verhieven in de Atjehsche kwestie.

Dat in dergelijke omstandigheden er geen continuiteit in de leiding eener zoo gewichtige aangelegenheid voor het Nederlandsch-Indische staatsbestel was, spreekt bijna van zelf. Het Atjeh-vraagstuk ontwikkelde zich tot 1890, zonder dat een systematisch staatkundig-militair, of zoo men wil militair-staatkundig plan, was uitgewerkt, aan de hand waarvan de onderwerping van het gewest volgens een beproefde methode kon worden doorgezet.

De blokkades; de scheepvaartregelingen; het plan-PEL; de daarop gevolgde verzoeningspolitiek; de invoering van het civiel bestuur; de daaruit ontstane onrust; de pogingen tot herstel van het soeltanaat; het concentratie-stelsel; de hernieuwde pogingen tot herstel van het soeltanaat in protectoraatsvorm, welke pogingen tenslotte door Generaal VAN TEYN als nutteloos beschouwd werden; zij allen geven de overtuiging, dat een doelbewuste lijn niet was uitgestippeld.

Het heeft geen zin, en het is in een kort bestek ook niet mogelijk, de toegepaste stelsels te ontleden; nòch heeft het nut, om de al dan niet gegrondheid der vrees voor Engeland, waarin menige loffelijke poging tot verbetering van den toestand is gesmoord, thans te gaan bespreken. Integendeel, wij mogen juist aan de andere zijde constateeren, dat de oprichting van het Corps Maréchaussée in April 1890 een symptoom was van gewijzigde inzichten in het langzamerhand critiek geworden probleem.

Atjeh was voor ons Oostersche staatsbestel een kwestie geworden van „to be or not to be"; de ongunstige politieke toestand in Noord-Sumatra deed zijn invloed gelden, en den weerslag voelen in den geheelen Archipel, en het op den achtergrond schuiven van het herstel van het soeltanaat tijdens het commando van Generaal VAN TEYN mag worden aangemerkt als de eerste schrede op het pad der uiteindelijke oplossing.

Het is dan ook deze gebeurtenis, die uitgangspunt zal zijn voor dit opstel, hoewel daaruit overigens voldoende zal blijken, dat na 1890 — vooral door de OEMA-affaire — het opkomende licht weer spoedig verduisterd werd door het terugvallen op het oude systeem van lijdelijkheid en afwachten. Als een merkwaardigheid moet daarbij worden opgemerkt, dat in de literatuur over den Atjeh-oorlog aan de staatkundigpolitieke factoren zoo bitter weinig aandacht is geschonken en men zich bij het bespreken van de krijgsbedrijven, en het vastloopen daarvan, veelal niet verdiept in de redenen van het stationnair blijven van den toestand. Dit is te meer opvallend, omdat o.i. juist het ontbreken van een vaste politiek-staatkundige lijn de oorzaak geweest is van het schijnbare falen der militaire machtsmiddelen. Zoo ooit in onze koloniale geschiedenis een periode is aan te wijzen, waarin de politiek zich te veel met het leger heeft bemoeid in ongunstigen zin, en daarbij verzuimd heeft aan dat leger een kans te geven door het telkens in zijn actie te remmen, dan is het eerste gedeelte van den Atjeh-oorlog daarvan een sprekend voorbeeld.

De actie van de militaire machtsmiddelen was voortdurend onderhevig aan de wisselende inzichten der telkens van koers veranderende bewindslieden buiten Atjeh. Daarnaast, doch daarom niet minder opmerkelijk, werd in Atjeh zelf te weinig

aandacht geschonken aan de geestelijke stroomingen in den boezem van het Atjehsche volk, en dientengevolge te veel eer bewezen aan den pretendent-soeltan en zijn aanhangers te Keumala.

De uit deze factoren voortgevloeide weifelende politiek bepaalde de mate en wijze van actie van de krijgsmacht, terwijl omgekeerd een krachtig militair optreden, gebaseerd op juiste gegevens van land en volk, gegevens welke helaas in onvoldoende mate beschikbaar waren, het criterium had behooren te zijn voor de politiek-staatkundige leiders.

Door het voeren van een afwachtende politiek dreigde de Atjeh-oorlog omtreeks 1890 een mislukking te worden; de onsamenhangende pogingen tot onderwerping van het Atjehsche volk, welks mentaliteit onvoldoende was onderkend, waren oorzaak, dat de situatie op papier bevredigend scheen, doch in werkelijkheid op den duur niet te bestendigen was.

De optimistische verwachting der Indische regeering in 1889, dat de z.g. Keumala-partij zich spoedig zou onderwerpen, bleek niet gerechtvaardigd. De door Generaal VAN TEYN gevoerde onderhandelingen met de leiders der Keumala-partij wekten hoe langer hoe meer tegenzin op bij de leidende Atjeh-figuren, die langzamerhand begonnen in te zien, dat het zenden van geld en geschenken, hetwelk door de regeering werd aangemoedigd, een bezigheid was, die een bespotting was van een op degelijke grondslagen gebouwde bestuurspolitiek. Terloops zij opgemerkt, dat de Gouverneur-Generaal VAN LANSBERGE in 1879 Keumala reeds had willen aantasten, welk plan toen niet werd doorgevoerd, omdat Generaal VAN DER HEYDEN dit niet noodig oordeelde.

Keumala ! Het zwaartepunt tusschen 1890 en 1900. De pretendent-soeltan wist zich hier veilig; uit dit centrum werd het verzet georganiseerd, en de Gompeuni overlaadde den organisator van het verzet met gunsten en weldaden. Het oude Compagnies-systeem, afsluiting der kusten, werd ook tot 1890 voor Atjeh nog deugdelijk geacht; de lange jaren van teleurstelling hadden nog niet de algemeene erkenning gebracht, dat de Atjeher zich van die afsluiting niet veel aantrok. Het weinig behoeften hebbende Atjehsche volk, levende van wat de bodem opleverde, organiseerde, met onzen steun, van binnen uit het verzet, en kon dat rustig blijven doen, zelfs nog in 1889.

Niettemin scheen toen toch eenig licht door te breken in de duisternis; het kwam niet uit Atjeh zelf, doch moest komen van buiten af, in de gestalte van Dr. SNOUCK HURGRONJE. Het mag een merkwaardig, doch tevens teekenend verschijnsel genoemd worden, dat in den doolhof van meeningen over het Atjeh-vraagstuk den juisten weg moest worden gewezen door dezen, niet genoeg te waardeeren, vorscher van Oostersche vraagstukken. Het was Dr. SNOUCK HURGRONJE, tijdens zijn verblijf te Mekka, alwaar hij geregeld in contact was gekomen met Atjehsche bedevaartgangers, gebleken, dat de kern van het verzet gezocht moest worden bij de geestelijke leiders, die den oorlog uit eigen belang gaande hielden. En het centrum van deze geestelijke leiders was Keumala, het door de regeering steeds met zooveel zorg ontziene rendez-vous der onruststokers.

Na beëindiging van zijn Mekka-reis verzocht de ondernemende geleerde aan Minister KEUCHENIUS, hetzij onder Arabischen naam, hetzij als onofficiëel Europeaan, zich op de hoogte te mogen stellen van de Atjehsche aangelegenheden in het binnenland. Een gunstige beschikking van den Minister maakte het mogelijk zich ongemerkt met een Engelsche boot naar de Straits te begeven, om van daar uit ongemerkt Atjeh binnen te dringen. Bij zijn aankomst te Pinang bereikte SNOUCK HURGRONJE echter de mededeeling van de Indische regeering, dat de Gouverneur van Atjeh, VAN TEYN, bezwaren maakte tegen de komst van een nieuwen adviseur, aangezien zulks de spoedig te verwachten onderwerping van de z.g. Keumala-partij zou kunnen schaden.

De pretendent-soeltan onderwierp zich ondertusschen niet en bleef volharden in zijn met zooveel succes gespeelde rol, terwijl Dr. SNOUCK HURGRONJE afreisde naar Batavia, ten einde aldaar gunstiger tijden af te wachten, die gelukkig spoedig aanbraken, toen een der Ass. Residenten van Groot-Atjeh, adviseur van den Gouverneur, vervangen werd door den later zoo op den voorgrond getreden Ass. Resident RUYSSENAERS, die blijkbaar in Snouck Hurgronje geen concurrent zag voor zijn adviezen en den Generaal VAN TEYN, kort voor diens vertrek, aanried van het oorspronkelijk ingenomen standpunt terug te komen en alsnog van SNOUCK HURGRONJE'S diensten gebruik te maken.

Een inderdaad gelukkige wending in de aangelegenheid ! Door den Gouverneur werd de overkomst van SNOUCK HURGRONJE verzocht, teneinde te onderzoeken, „hoe na Teungkoe TIRO'S dood de gezindheid was der geestelijke partij in het algemeen, en in welke richting zij zou trachten invloed uit te oefenen op Keumala".

Hoewel het geheime karakter van de enquête thans vanzelfsprekend verloren was gegaan, was niettemin het resultaat der onderzoekingen een openbaring voor hen, die in tegenstelling met den toenmaligen Gouverneur, POMPE VAN MEERDERVOORT, een krachtige agressie wenschten en terug wilden komen van de passieve politiek, die het leger machteloos maakte en opofferde aan het stelsel der stelselloosheid.

Het eerste verblijf van SNOUCK HURGRONJE in Atjeh duurde van Juli 1891 tot Februari 1892; het „Verslag omtrent den religieus-politieken toestand in Atjeh" gaf de resultaten van deze eerste poging tot opheldering der troebele sfeer. De dwaalleer der laatste jaren, n.l. het zoeken van aanraking met en toenadering tot de soeltanspartij, werd daarin bestreden, en in het kort kwam SNOUCK HURGRONJE's conclusie op het volgende neer :

1e. Het hof van Keumala, met wat daarbij hoort, links te laten liggen, als een voor den loop der dingen onverschillige zaak.

2e. Met de actief vijandige partij niet te trachten te onderhandelen, maar haar zeer gevoelig te slaan, brengende haar leer en haar eigenbelang mee, alleen voor overmacht te zwichten.

3e. Vervolgens te streven naar herstel van het vertrouwen in de bedoelingen van het Gouvernement, door bevordering van landbouw, nijverheid en handel.

Verder werd terloops de aandacht gevestigd op T. OEMA, die, gezien zijn groote belangen in verband met den peperhandel, van nut kon zijn op de Westkust. Echter moest dan er voor gezorgd worden, dat de belangen van T. OEMA en die van het Gouvernement steeds samengingen, en bij sterven van den inderdaad machtigen avonturier het Gouvernement in diens plaats kon treden.

De stem van den rapporteur vond te Buitenzorg geen gehoor. De in Januari 1892 opgetreden Gouverneur, DEYKERHOFF, stelde tegenover het „Verslag" zijn eigen meening, welke door de regeering, die de lasten eener eventueele agressie vreesde, boven die van SNOUCK HURGRONJE gesteld werd.

DEYKERHOFF had een onbeperkt vertrouwen in T. OEMA, die toch waarlijk geen staat van dienst bezat om dat vertrouwen te rechtvaardigen. De historie van de gebeurtenissen, die een uitvloeisel zijn van DEYKERHOFF's programma, wijst voldoende uit, dat den panglima-perang-besar te veel eer en te groot vertrouwen geschonken was.

Na de débacle met OEMA werd ingezien, dat SNOUCK HURGRONJE's denkbeelden niet zonder meer verworpen konden worden, en het Indisch Besluit van 14 Sept. 1896 No. 2 toont aan, dat diens invloed, na de oorspronkelijke deponeering zijner denkbeelden, belangrijk was gegroeid. In

dit besluit werden, ten behoeve van het Opperbestuur, voor de in de toekomst te volgen gedragslijn 3 stelsels ontwikkeld:

1e. Na afloop van de noodzakelijke tuchtigingen, met opheffing van de buitenlinie, welke inmiddels in April reeds was opgeheven, de geconcentreerde linie, zonder meer, bezet houden.

2e. Deze linie verlaten, evenals Koeta Radja, en zich beperken tot het bezet houden van Oelèë Lheuë.

3e. De geconcentreerde linie handhaven, als kern der bezetting; daarna opnieuw de Atjeh-vallei veroveren en het veroverde gebied gaan beheerschen door in elk der drie sagi's een mobiele colonne te legeren, die actief patrouilleerend diende op te treden van uit de punten Lho Nga, Tjot Mantjang en Indrapoeri, steunend op de geconcentreerde linie.

Het eerste stelsel was in de practijk gebleken onbruikbaar te zijn; het tweede vond verdediging in den Raad van Nederlandsch-Indië, vooral bij den ontwerper van de Atjehsche scheepvaartregeling, SCHERER, doch de meerderheid van den Raad kon zich, evenals de Gouverneur-Generaal Jhr. VAN DER WYCK en Minister BERGSMA, er niet mede vereenigen; evenmin als eerstgenoemde verklaarde geen verdere verantwoordelijkheid voor het concentratie-stelsel te willen aanvaarden. Dat het idee echter bleef leven, blijkt uit de motie-VAN KOL in de Tweede Kamer in 1897, waarin terugtrekking naar P. Bras bepleit werd, terwijl ook het oud-lid van den Raad van Nederlandsch-Indië NEDERBURG een lans brak voor vestiging op Oelèë Lheuë.

Zoo werd het derde stelsel, bekend onder den naam „plan-VETTER", en door dezen aanbevolen, als richtsnoer aangenomen voor de verdere actie. Dat VAN HEUTSZ als de geestelijke vader van dit plan moet worden beschouwd, moet op gezag van den samensteller der in 1907 verschenen Nota's Politiek Beleid „COLIJN" worden aangenomen.

Met het aannemen van het stelsel der actieve beheersching der drie sagi's komt zoodoende, naast SNOUCK HURGRONJE's actie, die van VAN HEUTSZ ter sprake. Diens oorspronkelijk in het I. M. T. gepubliceerde brochure van 1893: „De Onderwerping van Atjeh", schudde na het „Verslag omtrent den religieus-politieken toestand" de gemoederen nog meer wakker.

De veel besproken, doch dikwijls onvoldoend getoetste, critiek van VAN HEUTSZ op het Atjeh-beleid had aanleiding gegeven tot velerlei discussies. Het kort na elkander verschijnen der bijdragen van SNOUCK HURGRONJE en VAN HEUTSZ, die vrijwel steeds in één adem genoemd worden, heeft de meening doen post vatten, dat beiden het over de methode tot onderwerping van Atjeh vrijwel eens waren. Niets is minder waar dan deze opvatting, die — wij stipten het boven reeds aan — een gevolg is van minder nauwkeurige bestudeering der brochure-VAN HEUTSZ. Juist in dit verband moet vermeld worden, dat SNOUCK HURGRONJE, op verzoek der Indische regeering, zijn oordeel over „De Onderwerping van Atjeh" in een Nota vastlegde, welke geen onverdeeld beeld van instemming gaf, en integendeel bezwaren tegen VAN HEUTSZ' denkbeelden te berde bracht. Deze Nota, waarvan aan VAN HEUTSZ inzage geweigerd werd door de Indische regeering — men denke aan de tegenstelling VAN DER WYCK-VAN HEUTSZ —, werd later, tijdens VAN HEUTSZ' verlof in Nederland, door Minister VAN DEDEM wèl ter kennisneming gegeven. Het directe gevolg van deze ministerieele daad was een repliek van VAN HEUTSZ' hand: „De onderwerping van Atjeh nader toegelicht en ontwikkeld".

Uit deze (ambtelijke) aanvulling van „De Onderwerping van Atjeh", waarvan een copy bij VAN DER WYCK berustte, die aan Generaal VETTER daarvan inzage verleende, en waarin werd aanbevolen om in elk der drie sagi's slechts één post op te richten, werd het boven ad. 3e genoemde „plan-VETTER" opgebouwd.

Echter week VAN HEUTSZ' latere actie in Atjeh af van zijn oorspronkelijke denkbeelden. In de practijk is n.l. van de in VAN HEUTSZ' eerste brochure aangegeven plannen later weinig overgebleven. De waarde van het geschrift ligt dan ook niet in de eerste plaats in de daarin opgesomde maatregelen, die volgens den schrijver moesten worden genomen, doch in den betoogtrant, die onomstootelijk vaststelde, dat men in Atjeh op den verkeerden weg was. De harde noten, welke VAN HEUTSZ te kraken gaf, waren juist voldoende geweest om de openbare meening wakker te schudden, en zulks nog pas na de catastrophe met T. OEMA.

Ten tijde der doorvoering van DEYKERHOFF's stelsel, de onderwerping van Atjeh door middel van Atjehsche bondgenooten onder leiding van T. OEMA, welk stelsel wegens de geringere kosten door de regeering werd verkozen boven een directe militaire actie met eigen troepen (men denke hier ook aan de pas mislukte Flores-expedities), vertoefden VAN HEUTSZ en SNOUCK HURGRONJE beiden op Java; de diensten van eerstgenoemde werden op Atjeh niet begeerd, de kennis van laatstgenoemde onvoldoende gewaardeerd. De tragische omstandigheid, dat beiden van uit de verte de ontwikkeling der gebeurtenissen in Atjeh moesten aanschouwen, was de ongezochte gelukkige aanleiding, dat nader contact werd verkregen tusschen de latere toonaangevende figuren.

Niettemin vormden zij geen homogeen geheel, zoo min als zij later ooit geestelijk een harmonische combinatie te zien hebben gegeven, daarvoor liepen de uiteindelijke meeningen der verschillend georiënteerde karakters te zeer uiteen. Het criterium van „De Onderwerping van Atjeh" lag in 1893 bij VAN HEUTSZ in een practische toepassing der scheepvaartregeling-SCHERER, welke volgens VAN HEUTSZ niet deugde; het verbod van alle in- en uitvoer werd uit den booze geacht. VAN HEUTSZ was de groote propagandist van het boetestelsel. In stede dus van het systeem door SCHERER voorgestaan: „doen wat ik wil, of ik sluit U", moet het wezen: „doen wat ik wil, of ge betaalt extra". Hier ligt VAN HEUTSZ theorie verankerd; dit blijkt nogmaals duidelijk daar, waar verderop in de brochure gezegd wordt: „kan dus met de scheepvaartregeling alleen, de onderwerping verkregen worden? Voor de onderhoorigheden van Atjeh, geen enkele uitgezonderd, beantwoord ik deze vraag volmondig met „Ja", mits enz.

In het kort kan men het programma-VAN HEUTSZ als volgt samenvatten:

a. Boetestelsel in de Onderhoorigheden.

b. Felle militaire actie in de Onderhoorigheden overbodig.

c. In Groot-Atjeh diende wel agressief te worden opgetreden, in tegenstelling met de Onderhoorigheden.

Het staat vast, dat VAN HEUTSZ alvorens tot publicatie van zijn denkbeelden over te gaan, den tekst van zijn geschrift meerdere malen met SNOUCK HURGRONJE heeft besproken, en men mag als vrijwel zeker aannemen, dat bij die besprekingen concessies zijn gedaan aan laatstgenoemde.

VAN HEUTSZ had een rotsvast vertrouwen in een streng doorgevoerde scheepvaartregeling; SNOUCK HURGRONJE was, getuige zijn in 1892 verschenen „Verslag", een overtuigd voorstander van de actieve bestrijding dier elementen, welke belang hadden bij voortduring van den oorlog, het zij al dan niet gecombineerd met een scheepvaartregeling. Persoonlijk deelde Dr. SNOUCK HURGRONJE ons mede, dat zijn hoofdbezwaar tegen de oplossing van het Atjeh-vraagstuk door een scheepvaartregeling (SCHERER, VAN HEUTSZ of welke ook) hierin bestond, dat de bestudeering van het Atjehsche volk en van de motieven en middelen van weerstand der verzetspartij hem geleerd had, dat meer dan in eenig ander

deel van den Archipel, onderwerping en pacificatie door beheersching der kust tot de onmogelijkheden behoorde. In landschappen waar men zich niet vertoonen kon, was uitoefening van bestuursinvloed uitgesloten; en zelfs bij het slagen van de door VAN HEUTSZ voorgestelde scheepvaartregeling, zou hoogstens een verplaatsing en wijziging der vijandige actie in het binnenland, doch geenszins een vermindering daarvan bereikt worden. Door het aanvaarden van het plan-VAN HEUTSZ, zou in Atjeh met eenigszins goedkooper middelen (en dan nog slechts gedeeltelijk, want de inhoud der geldkisten, waarop wij volgens VAN HEUTSZ moesten gaan zitten, was verre van onuitputtelijk) hoogstwaarschijnlijk opnieuw een schijnresultaat behaald worden. Bij deze bezwaren kwam nog de meening, dat de pogingen om tot de door VAN HEUTSZ mogelijk geachte actie te komen, onvermijdelijk de algemeene verbittering tegen het Gouvernement moesten verscherpen, en zoodoende den invloed der tot verzet geneigde elementen zou verhoogen.

Het concept van VAN HEUTSZ' brochure was geheel gebaseerd op de scheepvaartregeling, zooals hij zich die voorstelde; door de gedachtenwisseling met SNOUCK HURGRONJE werd dit concept tenslotte zoodanig gewijzigd, dat het althans voor Groot-Atjeh meer ging in de richting van de door laatstgenoemde gepropageerde ideeën. Ook in de Onderhoorigheden wilde SNOUCK HURGRONJE echter toepassing van zijn beginselen; VAN HEUTSZ zwijgt daarover in zijn pleidooi. Hij mocht dan in zekere mate naar SNOUCK HURGRONJE's standpunt zijn overgeheld, gelijk afgestemd waren hun geluiden nog niet, zouden zij ook nimmer worden, ondanks de latere gelukkige samenwerking in Atjeh.

Afgescheiden van de juist genoemde verschillen tusschen SNOUCK HURGRONJE en VAN HEUTSZ, werd in Indië aan laatstgenoemde de critiek niet gespaard. De publicatie werd zeer voorzichtig beoordeeld en de groote grief tegen den opzet was, dat men het geheel te optimistisch achtte. Zulks baart geen verwondering als men bedenkt, dat VAN HEUTSZ, volgens zijn uitlatingen, een termijn van één jaar voldoende achtte voor de onderwerping van Atjeh, terwijl de Gouverneur-Generaal, VAN DER WYCK, daarvoor nog minstens vijftien jaar noodig dacht te hebben. Het mag niet worden ontkend, dat de latere doorvoering van den strijd op Atjeh laatstgenoemde grootendeels in het gelijk heeft gesteld.

Verder mag niet worden verzwegen, dat VAN DER WYCK de aanwezigheid van VAN HEUTSZ in Atjeh niet wenschelijk achtte en zich zoo lang mogelijk heeft verzet tegen diens plaatsing aldaar. Eerst na T. OEMA's afval werd, gedeeltelijk onder den druk der publieke opinie, aan VAN HEUTSZ een kans gegeven om als zelfstandig colonne-commandant zijn bijzondere militaire eigenschappen te ontplooien. Naast de openbare meening is het echter aan SNOUCK HURGRONJE die op samenwerking met VAN HEUTSZ veel prijs stelde, te danken, dat beiden, ondanks hun verschil van inzicht, gezamenlijk het groote opruimingswerk konden aanvatten en VAN DER WYCK voor de feiten moest zwichten. VAN HEUTSZ toonde daarentegen van zijn kant de in 1893 ontwikkelde denkbeelden te kunnen loslaten, maar niettemin de aangewezen man te zijn om door een doelmatig gebruik van de onder zijn bevel gestelde troepen, ook door een andere methode, de onderwerping van Atjeh te bewerken.

De samenwerking van VAN HEUTSZ en SNOUCK HURGRONJE blijkt het beste uit de volgende drie besluiten:

1e. G. B. van 5 Maart No. 1 Geh., waarin besloten werd tot de expeditie naar Pidië, die door SNOUCK HURGRONJE werd meegemaakt.

2e. G. B. van 15 Maart, waarbij SNOUCK HURGRONJE, naast zijn functie als Adviseur voor Oostersche talen en Mohammedaansch recht, benoemd werd tot Adviseur voor Arabische en Inlandsche Zaken, met de bepaling, dat bij zich naar het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden kon begeven, zoo dikwijls zulks in het belang zijner werkzaamheden als Adviseur voor de Inlandsche Zaken noodig zou zijn. Hiermede was aan hem, blijkens een circulaire van den Gouverneur van Atjeh, een duurzame zeggenschap in de aangelegenheden van dat Gewest toegekend.

3e. G. B. van 25 Maart, waarbij VAN HEUTSZ werd benoemd tot Militair en Civiel Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden.

Tusschen het eerste en het laatste besluit ligt een tijdsruimte van 20 dagen; eindelijk waren de bakens verzet: de waarheid, dat de Atjeh-oorlog knaagde aan ons koloniaal bezit — zooals VAN HEUTSZ in 1893 het Nederlandsche volk toeriep — begon beseft te worden.

De persoonlijkheden van SNOUCK HURGRONJE en van VAN HEUTSZ gaven waarborg, dat èn in politiek, èn in militair opzicht geen pardon zou worden gegeven. Door hun leiding leefde de Gompeuni op; lang genoeg had Atjeh onder systemen gezucht, thans volgde de daad. Den 1en Juni ving de Pidië-expeditie aan, den 14en Juni werd het tot dien dag zorgvuldig ontziene Keumala genomen, waarbij het „sauve qui peut" van de soeltanspartij het einde was der illusies over de wederinstelling van het soeltanaat in Groot-Atjeh. SNOUCK HURGRONJE kon gerust zijn; VAN HEUTSZ had van zijn kant zijn kwaliteiten als aanvoerder getoond en de verdere gebeurtenissen op krijgskundig gebied hebben voldoende geïllustreerd, dat de Pidië-expeditie een waardige inleiding is geweest voor de verdere voltooiïng van het Nederlandsch-Indische staatsgebouw.

Door de consolideering van de staatkundig-politieke verhouding der Onderhoorigheden tot het Gouvernement werd, naast en door de successen op militair gebied, in Atjeh de grondslag gelegd voor den verder te volgen koers tegenover vrijwel alle andere Indische zelfbesturen. Dit kon thans, doordat de twee krachtige Atjeh-figuren, darin gerugsteund door den ijzeren wil en de krachtige energie van hun ondergeschikte medewerkers, getoond hadden, dat het zoogenaamde falen van het leger een gevolg geweest was van de remmende factoren, die van buiten af opgelegd geweest waren en de actie der strijdkrachten steeds hadden verlamd.

Het Nederlandsche èn het Atjehsche volk moge de geest- en werkkracht van de strijders tegen de moreele depressie van omstreeks 1890 naar waarde weten te schatten.

Geraadpleegde bronnen.

1e. „Atjèh-historie", door H. T. DAMSTÉ. Koloniaal Tijdschrift 1916.
In een drietal uitstekend gedocumenteerde artikelen geeft de schrijver op bladzijden 318—339, 449—468 en 609—628 een volledig overzicht van den Atjeh-oorlog.

2e. Nota's Politiek Beleid.

3e. Hotz, „Beknopt geschiedkundig overzicht van den Atjeh-oorlog".

4e. Particuliere gegevens van Prof. Dr. C. SNOUCK HURGRONJE.

5e. VAN HEUTSZ, „De Onderwerping van Atjeh".